

УДК: 159.942.5:159.925

© Зарицька В.В., 2014 р.

<http://orcid.org/0000-0002-9300-8276>

В.В. Зарицька
Класичний приватний
університет, м. Запоріжжя

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті обґрунтовується емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності: аналізуються різні підходи до трактування сутності професійної діяльності, місця і цінності в ній емоційного інтелекту; розглядаються умови забезпечення психологічної готовності студентів до виконання професійних обов'язків: адаптація, поведінкові та емоційні реакції; закономірні зв'язки, психологічні ознаки праці.

Ключові слова: емоції, емоційний інтелект, готовність особистості до професійної діяльності.

В.В. Зарицкая

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ГОТОВНОСТИ ЛИЧНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье обосновывается эмоциональный интеллект как составная готовности личности к профессиональной деятельности: анализируются разные подходы к определению сущности профессиональной деятельности, места и ценности в ней эмоционального интеллекта; рассматриваются условия обеспечения психологической готовности студентов к выполнению профессиональных обязанностей: адаптация, поведенческие и эмоциональные реакции; закономерные связи, психологические признаки труда.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональный интеллект, готовность личности к профессиональной деятельности.

V.V. Zaritskaya

THE EMOTIONAL INTELLIGENCE AS PART OF READINESS OF THE PERSON FOR THE PROFESSIONAL ACTIVITY

The article explains the emotional intelligence as a component of readiness of the person to the professional activities: it is analyzed different approaches to the definition of professional activities, places and values in his emotional intelligence; considered the conditions to ensure the psychological readiness of students to carry out their professional duties: adaptation, behavioural and emotional responses; natural connections, psychological signs of labour.

Key words: emotions, emotional intelligence, readiness of the individual to the profession.

Постановка проблеми. Наукова проблема полягає у тому, що немає чіткого обґрунтування необхідності належного рівня розвитку емоційного інтелекту для забезпечення високого рівня готовності особистості до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі підготовки студентів до професійної діяльності цінність емоційного інтелекту полягає в тому, щоб розвинути у них таку якість, як «захопленість роботою», яка супроводжується емоційними підйомами та не допускає «професійного вигорання», що призводить до емоційного виснаження, втрати бажання працювати, коли робота стає повсякденним тягарем.

«Захопленість роботою» характеризується такими складовими, як: енергійність, активне включення в роботу, професійна ефективність, в той час як «професійне вигорання» характеризується такими складовими як: емоційне виснаження, цинізм, редукція особистих досягнень, втрата інтересу до професійної діяльності або зовсім негативне ставлення до неї [18].

Поняття «готовність до професійної діяльності» в сучасній науковій літературі трактується по різному. Існують, як мінімум, три наукових підходи до визначення сутності даного поняття – діяльнісний, особистісний, та поєднання діяльнісних і особистісних засад.

З точки зору діяльнісного підходу поняття «готовність до професійної діяльності» трактується як якісна характеристика суб'єкта діяльності – представника певної професії, що визначається мірою володіння студентом сучасним змістом і сучасними засобами вирішення професійних завдань, продуктивними способами їх здійснення [13]. Таке визначення доцільно використовувати для позначення великої сукупності елементів, які відображають високу продуктивність професійної діяльності особистості [14].

Професійна діяльність не зводиться лише до того, що може бачити сторонній спостерігач, її необхідно розглядати як багаторівневу систему, яка має не тільки зовнішні, а й складні різноманітні внутрішні психічні функції [2; 3].

Професійна діяльність може розглядатися як певна системна організація свідомості, психіки людини [10].

Професійна діяльність виступає як інтегральна характеристика суб'єкта діяльності, що виявляється в діяльності та спілкуванні; це не тільки досягнення людиною високих виробничих показників, а й особливості її професійної мотивації, система її устремлень, ціннісних орієнтацій, сенсу праці для самого фахівця [6]. Це означає, що в процесі підготовки студентів до професійної діяльності дослідники все частіше звертаються до особистісних аспектів цього феномену і розглядають його

як сукупність психофізіологічних, психічних і особистісних змін, які відбуваються в людині під час оволодіння професією, за рахунок чого забезпечується психофізіологічна, психічна і психологічна стабільність людини, що є гарантом високого рівня її професійної підготовки, яка проявляється у високій результативності професійної діяльності спеціаліста [20].

Існує і третій підхід до визначення сутності професійної діяльності, яка проявляється в поєднанні діяльнісних і особистісних характеристик, коли вона розглядається в діалектичній єдності проявів діяльнісного і особистісного [5].

При вирішенні практичних завдань, тон у розвитку професійної діяльності задає все-таки діяльнісна сторона. Водночас випереджальний розвиток однієї з її складових буде обов'язково стимулювати і розвиток іншої. Інтенсивний розвиток професійних навичок і вмій буде гальмуватися, якщо від його рівня будуть відставати відповідні йому, психологічні професійно важливі якості, що забезпечують формування відповідних умінь. Тому розвиток професійно важливих якостей дасть змогу засвоїти нові вміння або підвищити ефективність уже існуючих. Так буде продовжуватись до того часу, доки вони не будуть відповідати високим показникам готовності до професійної діяльності.

Щодо загальних показників якості професійної діяльності, то науковці [6; 10; 16; 17] визначають дві групи: зовнішні (об'єктивні) і внутрішні (суб'єктивні). До зовнішніх (об'єктивних) показників готовності до професійної діяльності вони відносять професійну продуктивність роботи спеціаліста, яка включає кількість та якість продукції, надійність професійної діяльності, і розглядається як єдність економічної, соціальної, психологічної та клієнто-центрованої ефективності [10; 16]. При цьому економічна ефективність діяльності визначається співвідношенням прибутків та витрат при отриманні корисного результату. Психологічна ефективність визначається співвідношенням задоволеності особистості спеціаліста та психофізіологічної «ціни» його діяльності. Соціальна ефективність характеризується співвідношенням корисного соціального результату та соціальних витрат. Клієнто-центрована ефективність – це ступінь орієнтації суб'єкта праці не на миттєві прибутки, а на довготривалі стосунки зі споживачем [6].

До внутрішніх показників готовності до професійної діяльності вони відносять два інтегровані показники: професійну ідентичність і рівень професійної зрілості.

Професійна ідентичність у цьому контексті розглядається як особистісна значущість для людини даної професії та професійної

діяльності, як засіб задоволення власних потреб і розвитку свого індивідуального ресурсу. Професійна ідентичність оцінюється на основі таких суб'єктивних показників, як задоволеність працею, професією, кар'єрою, своїм професійним Я.

Механізмом розвитку професійної ідентичності особистості є гармонійність співвідношення інтеріоризованих моделей професії та професійної діяльності з професійною Я-концепцією, яка, в свою чергу, включає:

- 1) уявлення фахівця про себе як члена професійного співтовариства, носія професійної культури;
- 2) уявлення про систему професійних якостей, необхідних спеціалісту;
- 3) систему ставлень людини до професійних цінностей.

За відсутності професійної ідентичності розвивається професійний маргіналізм, суттєвою ознакою якого є: внутрішня відчуженість від професійної етики і цінностей як у сфері ідентичності свідомості (самоототожнення з відповідальністю, посадовими обов'язками та мораллю), так і у сфері реальної поведінки (дії не в рамках професійних функцій та етики, а під впливом інших мотивів та цілей) при зовнішній формальній причетності до професії [8].

Другий внутрішній показник – рівень професійної зрілості, як вміння людини співвідносити свої можливості та потреби з професійними вимогами, які висуває професійна діяльність.

На основі досліджень, є підстави стверджувати, що в модель формування у старшокласників здатності до самореалізації, крім іншого, необхідно включати розвиток емоційно-вольової сфери, до якої входять такі здатності, як: емоційно-позитивне сприйняття стосунків з іншими людьми; здатність долати хвилювання, протистояти життєвим ускладненням та знаходити вихід з них; здатність свідомо оцінювати реальну життєву ситуацію і відповідно діяти [9].

Продовження цієї роботи необхідно і у студентський період, щоб сформувати різносторонню готовність фахівця до професійної діяльності (змістову, організаційну, емоційну, соціально виправдану та ін.).

Постановка завдання. Метою статті є розкрити сутність і цінність належного рівня розвитку емоційного інтелекту для забезпечення високого рівня готовності особистості до професійної діяльності за фахом.

Результати. В контексті нашого дослідження готовність до оволодіння професійною діяльністю нами розглядається як інтегральне утворення особистості, що полягає у вибірковій спрямованості на вибрану нею діяльність, яка виникає на ґрунті позитивного ставлення до усіх видів

занять, що викладатимуться у навчальному закладі, бо вони скеровані відповідними потребами та вимогами до даної професії.

Для забезпечення готовності особистості здійснювати професійно продуктивну діяльність, проявляти професійну зрілість та мати розвинуту професійну ідентичність необхідна відповідна різнопланова підготовка до професійної діяльності у навчальному закладі. Серед інших проблем гостро стоїть питання розв'язання проблеми психологічної готовності особистості майбутнього спеціаліста, розвитку його адекватних змістові професійної діяльності особистісних якостей і властивостей. У навчальному закладі особистість (студент) переосмислює функцію освіти з точки зору її значущості для професійної діяльності, а процес підготовки до цієї діяльності забезпечується в процесі викладання навчальних дисциплін, де поряд із засвоєнням відповідних знань і умінь передбачається орієнтація змісту освіти на актуалізацію можливостей особистості, перетворення останньої на суб'єкт навчальної діяльності, здатної до свідомого професійного самовизначення, саморозвитку, вільного вибору свого життєвого шляху, формування загальної готовності до оволодіння професійною діяльністю.

Про сформовану готовність до професійної діяльності можна говорити лише за умови розвиненості у суб'єкта професійної підготовки позитивного ставлення до вибраної діяльності; задоволення процесом і результатом підготовки до конкретної роботи; можливість самореалізації, самоутвердження, самоудосконалення в праці; розвиток Я-концепції, становлення Я-спеціаліста і прагнення суб'єкта навчання до досягнення еталонної моделі професіонала [15]; вміння адаптувати свою поведінку відповідно до ситуацій, що виникають; вміння емоційно позитивно будувати процес спілкування, в яке необхідно включати мету пізнання, самооцінку, роботу в команді, комунікативність, як вагомі показники ефективного використання емоцій у професійній діяльності [1]; напрацювання таких професійно значущих здібностей як мислення, уваження, спостережливість та широкого набору таких конкретних властивостей як емоційна стабільність, здатність розуміти, контролювати, регулювати власні емоції та емоції інших, тобто мати високо розвинений емоційний інтелект та вміло використовувати його для досягнення бажаної результативності професійної діяльності [1; 15].

На шляху до оволодіння студентом обраною ним професією у вищому навчальному закладі, є його здатність якомога швидше психологічно адаптуватися до студентського середовища. Цей процес відбувається тим успішніше, чим вищий рівень розвитку емоційного інтелекту студента. Існує пряма залежність здатності особистості до адаптації в студентському середовищі від рівня розвитку емоційного

інтелекту, яка проявляється в усвідомленні особистістю емоційних переживань, пов'язаних із процесом міжособистісної взаємодії; внутрішніх (емоційна компетентність, глибина взаємин) і зовнішніх (активність, популярність серед інших) сторін спілкування на початку студентського життя [4].

Недостатній розвиток конструктивних форм поведінки, обумовлених паралельно з іншими низьким рівнем емоційного інтелекту, може спровокувати виникнення психосоматичних захворювань чи деструктивного розвитку особистості студента [11].

Поведінкова реакція у разі правильно проведеної індивідуальної адаптації є настільки адекватною, що здійснюється мінімальними витратами енергії, а результат поведінки відповідає поставленій меті. У нетренованих осіб поведінкова реакція, особливо в нових для них умовах, здійснюється з напругою, водночас результат не може в повній мірі відповідати поставленій меті і тоді виникає психоемоційна напруга негативного характеру [12]. Для реалізації різноманітних форм професійної діяльності велике значення має здатність особистості зберігати емоційну стійкість, яка в стресових ситуаціях дозволяє адекватно регулювати поведінку людини. Емоційна стійкість один із показників високого рівня емоційного інтелекту, який дуже важливо мати кожному спеціалісту, враховуючи те, що у складних умовах сучасного сьогодення, студенти часто невпевнені у своєму майбутньому. Через це вони нерідко переживають негативні емоційні стани та внутрішні конфлікти.

Найчастіше внутрішньо конфліктними цінностями виступають: слабе здоров'я (фізичне і психічне), матеріальна незабезпеченість життя, невпевненість у собі, відсутність щасливого сімейного життя, свободи як незалежності у вчинках і діях [7].

Відсутність єдності з собою є ознакою низького рівня культури людини [19].

Надзвичайно важлива значущість розвитку емоційного інтелекту особистості в процесі її професійної підготовки простежується у виявлених вченими загальних закономірностях будь-якої професійної діяльності, найбільш суттєвими серед яких в контексті нашого дослідження можна назвати такі.

1. Закономірні зв'язки між діяльністю індивіда і діяльністю суспільства, які мусять сприйматися особистістю емоційно позитивно як необхідні для професійної діяльності в даному суспільстві.

2. Закономірні зв'язки між тенденціями до змін професійної спрямованості суб'єкта праці та факторами, що їх зумовлюють (інтереси, потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, особистісні установки, воля та ін.), в

задоволенні яких важливу роль відіграють емоції та розумне використання їх суб'єктом праці.

3. Закономірні зв'язки між змінами у прояві психічних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення та ін.), на які суттєво впливає емоційний стан людини, та її здатність контролювати і регулювати емоційні прояви.

4. Індивідуально-типологічна своєрідність ставлення до діяльності і її емоційне забарвлення, що знаходить своє відображення в поведінці людини.

Зміст виокремлених нами закономірностей ґрунтується на психологічних знаннях суб'єкта професійної діяльності, дотримання яких є обов'язковим в процесі виконання роботи.

Міра дотримання цих закономірностей є регулятором поведінки людини в діяльності, бо відображає її суб'єктивне ставлення до об'єктивної реальності. Для з'ясування того, як у свідомості суб'єкта праці відображається задана об'єктивна реальність, який її вплив на трудову поведінку і на результати праці людини використовуються психологічні ознаки праці, які розробив Є. Климов [10]:

1) усвідомлення соціальної цінності результату праці, рівень якого залежить не тільки від рівня знань суб'єкта праці про вимоги до результатів праці та від ставлення до праці, а й від емоційних проявів суб'єкта праці в діяльності;

2) усвідомлення обов'язковості виконання дорученої справи в заданих нормах, яке проявляється у натхненному сумлінному ставленні до її виконання;

3) свідоме застосування знарядь і засобів досягнення професійних цілей, яке залежить від рівня теоретичної підготовки, рівня сформованості професійних умінь і навичок, а також від адекватності емоційних проявів відповідно до рівня професійної готовності суб'єкта праці;

4) усвідомлення значущості міжособистісних стосунків у процесі професійної взаємодії (розуміння суб'єктом праці внеску інших людей в створення тих матеріальних і духовних цінностей, які він використовує у своїй професійній діяльності).

Отже, вище перераховані і охарактеризовані ознаки являють собою взаємозв'язок мотиваційних, операційних, а також когнітивних і афективних компонентів (останні з яких визначають емоційний інтелект) суб'єкта діяльності, зумовлений його соціальними установками, професійною та емоційно-когнітивною підготовленістю.

Висновки. Професійна діяльність передбачає наявність у фахівця певного рівня готовності до професійної діяльності, яка в науковій літературі трактується як сукупність соціально і особистісно значущих

знань і умінь, психологічних характеристик і особистісних якостей, що дозволяють результативно здійснювати професійну діяльність. Стосовно готовності до професійної діяльності існує, як мінімум, три підходи: діяльнісний, психологічний і особистісний, які, звичайно, включають емоційний та когнітивний компоненти.

Про сформовану готовність до професійної діяльності можна говорити лише за умови розвиненості у суб'єкта професійної діяльності: позитивного ставлення до вибраної діяльності; задоволення процесом і результатом цієї діяльності; вміння адаптувати свою поведінку, дії до конкретної ситуації; мати високо розвинутий емоційний інтелект та вміло його використовувати у спілкуванні, стосунках, розв'язанні професійно важливих завдань.

Сформованість емоційної готовності до професійної діяльності передбачає дотримання таких загальних закономірностей, які ґрунтуються на емоційному інтелекті особистості, тобто на емоційних і когнітивних процесах, що супроводжують професійну діяльність людини: закономірні зв'язки між діяльністю індивіда і діяльністю суспільства; тенденції формування і зміни професійної спрямованості суб'єкта праці та факторів, що їх зумовлюють; формування і зміни психічних процесів; індивідуально-типологічна своєрідність ставлення до діяльності і її емоційне забарвлення

Найбільш суттєвими психологічними ознаками праці є: усвідомлення соціальної цінності результату праці; усвідомлення обов'язковості виконання дорученої справи в заданих нормах; свідоме застосування знарядь і засобів досягнення професійних цілей; усвідомлення значущості міжособистісних стосунків в процесі професійної взаємодії.

Спираючись на вище закладені підходи, загальні закономірності психологічної підготовки до професійної діяльності та її характерні ознаки, можна говорити про вплив емоційного інтелекту на підготовку студентів до професійної діяльності, якщо в процесі підготовки їм не давати готових рецептів її здійснення, а орієнтувати на пошуки шляхів розв'язання професійних завдань. Тільки тоді студенти будуть здатні і оцінити власну професійну готовність і емоційно позитивне ставлення до неї.

Література

1. Волкова Н.П. Емоційний інтелект як інтегральна властивість, що забезпечує компетентність майбутнього вчителя в здійсненні професійно-педагогічної комунікації / Н.П. Волкова / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. / [редкол. Т.І. Сущенко та ін.]. — Запоріжжя, 2007. — Вип. 41. — 388 с.

2. Габдреев Р.В. Методология, теория, психологические резервы инженерной подготовки / Р.В. Габдреев. — М.: Наука, 2001. — 167 с.
3. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія. — Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. — 332 с.
4. Дерев'яно С.П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища: автореф. дис. ... канд. психол. наук / С.П. Дерев'яно. — К., 2009. — 20 с.
5. Деркач А.А. Модель социально-перцептивной компетентности современного руководителя / А.А. Деркач // Развитие социально-перцептивной компетентности личности : матер. науч. сессии, посвященной 45-летию академика А.А. Бодалева / [под общ. ред. А.А. Деркача]. — М.: Луч, 1998. — 248 с.
6. Дружилов С.А. Становление профессионализма человека как реализации индивидуального ресурса профессионального развития / С.А. Дружилов. — Новокузнецк: Изд-во ИПК, 2002. — 242 с.
7. Дубчак Г.М. Аналіз внутрішньо-особистісних переживань студентів у період навчання у вузі / Г.М. Дубчак // Перспективні педагогічні технології в системі неперервної освіти: матер. Всеукр. наук.-пошук. конф.: у 2 ч. / [за ред. І.Г. Єрмакова, С.В. Рудаківської]. — К.: КиМУ, 2005. — Ч. 2. — С. 356-362.
8. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность / Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. — 2001. — Т. 22. — № 4. — С. 51-59.
9. Зарицька В.В. Модель формування у старшокласників здатності до самореалізації / В.В. Зарицька // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. — Х., 2006. — С. 36-42.
10. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. — Ростов н/Д: Феникс, 1996. — 495 с.
11. Корнієнко І.О. Особливості саморегуляції поведінки особистості студента в ситуації неуспіху / І.О. Корнієнко // Психолого-педагогічні аспекти розвитку майбутнього фахівця : програма та тези Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 червня 2009 р.) / [за заг. ред. к. психол. н., доц. Н.О. Євдокимової]. — Миколаїв: Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського, 2009. — 92 с.
12. Крайнюк В.М. Технології формування стресостійкості фахівця до діяльності в екстремальних умовах / В.М. Крайнюк // Перспективні педагогічні технології в системі неперервної освіти: матер. Всеукр. наук.-пошук. конф.: у 2 ч. / [за ред. І.Г. Єрмакова, С.В. Рудаківської]. — К.: КиМУ, 2005. — Ч. 2. — С. 127-136.
13. Кузьмина Н.В. Закономерности акмеологоориентированного становления профессионализма учителя / Н.В. Кузьмина, Н.И. Виноградова // Акмеология. — 2003. — № 4. — С. 50-53.
14. Маркова А.К. Психология труда учителя: Книга для учителя / А.К. Маркова. — М.: Просвещение, 1993. — 192 с.
15. Обознов А.А. Психологические механизмы формирования профессиональной пригодности и надежности человека в социотехнических системах / А.А. Обознов // Психологический журнал. — 2007. — Т. 28. — № 5. — С. 15-21.

16. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. — М.: Изд-во УРАО, 2002. — 160 с.
17. Поденко А.В. Взаємозв'язок організаторських здібностей з особистісними характеристиками в юнацькому віці / А.В.Поденко // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. — Х.: ХНПУ, 2010. — Вип. 37. — С. 223-232.
18. Полунина О.В. Увлеченность работой и профессиональное выгорание: особенности взаимосвязей / О.В. Полунина // Психологический журнал. — 2009. — Т. 30. — № 1. — С. 73-85.
19. Рогов Е.И. Личность учителя: теория и практика / Е.И. Рогов. — Ростов н/Д, 1996. — 300 с.
20. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни // Психоанализ и культура. — М.: Юристъ, 1995. — С. 5-190.